

ОПТИМІЗАЦІЯ ШЛЯХІВ РЕАЛІЗАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

У статті досліджуються гуманітарні чинники забезпечення національної безпеки держави. Також здійснюється аналіз вітчизняної гуманітарної політики та намічаються шляхи її оптимізації.

Ключові слова: національна безпека, гуманітарна політика.

Дана проблематика вивчалася цілим рядом вітчизняних дослідників. Теоретичні дослідження проблематики захисту національних інтересів та національної безпеки України здійснено низкою українських вчених, серед яких О. Білорус, І. Бінько, О. Гончаренко, В.Горбулін, О. Данільян, О. Дергачов, О. Дзьобань, О. Литвиненко, Е. Лисицин, Д. Лук'яненко, В. Косевцов, В. Кремень, О. Корнієвський, В. Ліпкан, М. Ожеван, Б. Парахонський, Г. Почепцов, С. Пирожков, С. Сьомін, Ю. Кальниш, В. Петрик, В. Остроухов, М. Розумний, О. Сушко та інші. В сфері формування і реалізації вітчизняної гуманітарної політики, спрямованої на розвиток культури та підтримку культурних індустрій, слід згадати ряд дослідників, які займаються даною проблематикою, зокрема В. Бебик, В. Бакальчук, С. Безклубенко, Г. Біланич, Т. Белофастова, О. Гриценко, Л. Зеленська, О. Кохан, Н. Кучина, І. Машенко, М. Обушний, Н. Палагеша, М. Русин, О. Семашко, Л. Скорик, М. Степико, М. Стріха, Ю. Усенко, Г. Чміль, В. Цвих, С. Янішевський та ін.

У сучасному науковому дискурсі гуманітарні аспекти безпеки визначаються як проблеми збереження людської особистості за руйнації традиційних культурних норм і цінностей і водночас важлива умова збереження самобутності народу.

Саме певний набір світоглядно-ціннісних орієнтацій є соціокультурною основою сфери забезпечення безпеки суспільства і лежить в основі формування загальнонаціональної ідентичності як одного з основних консолідуючих та інтегруючих суспільство чинників.

У цьому контексті гуманітарна безпека держави повинна бути спрямована на захист факторів, що забезпечують збереження та

розвиток культурної самобутності української нації. Це завдання є одним з основних напрямків гуманітарної політики держави.

Мета статті: визначити основні шляхи реалізації вітчизняної гуманітарної політики в контексті забезпечення національної безпеки держави.

Основними шляхами реалізації гуманітарної політики держави в контексті забезпечення гуманітарної безпеки є:

- формування національної самосвідомості українського суспільства через підтримку національної культури (зокрема через всебічний розвиток української мови та підтримку мов національних меншин);
- розвиток вітчизняного мистецтва, кіноіндустрії, книгодрукування тощо;
- формування історичної пам'яті, збереження і популяризація історико-культурної спадщини;
- активізація інноваційних процесів в освітній, науково-технологічній галузях;
- захист національного інформаційного простору;
- створення умов для гармонізації релігійно-конфесійних відносин.

У своєму виступі на засіданні Громадської гуманітарної ради у травні 2010 року Президент України Віктор Янукович чітко визначив основні аспекти гуманітарної політики, зазначаючи, що в першу чергу потрібно прагнути до економічної підтримки культурної індустрії (видавничої справи, кінематографа, засобів масової інформації) та ефективного захисту культурної спадщини – як матеріальної, так і духовної.

Президент також підкреслив, що Україна не може стояти осторонь таких світових тенденцій, як глобалізація та інтенсивний розвиток інформаційних технологій. Тому гуманітарна політика держави має бути зорієнтованою як на внутрішній простір, так і на зовнішнє сприйняття. Однак розвиток культурної індустрії не повинен означати заміну естетичних цінностей на комерційні, а національної культури – на масову культуру.

В стратегії Національної безпеки України чітко зазначається, що *стратегічними пріоритетами політики національної безпеки є досягнення національної єдності та консолідації суспільства шляхом подолання як об'єктивних, так і штучних суперечностей соціокультурного, конфесійного, етнічного, мовного, міжрегіонального та регіонального характеру на основі безумовного*

додержання конституційних гарантій прав і свобод людини і громадянина [1].

Розглядаючи основні напрями реалізації гуманітарної політики в Україні в контексті забезпечення національної безпеки, одним із перших ми повинні виділити питання активізації дослідження і популяризації свого історичного минулого. В цьому контексті важливим фактором консолідації українського суспільства є *формування історичної пам'яті української нації*.

Державна політика пам'яті має бути орієнтована на формування в громадян України відчуття спільної історичної долі, поваги до національної історії, усвідомлення пов'язаності з нею, відповідальності за майбутнє української держави-нації; на підвищення інтегративної ролі історичної пам'яті в процесі націотворення, становлення спільної національної ідентичності, досягнення громадянської консолідації та соціокультурної єдності української політичної нації; на використання потенціалу історичної пам'яті для утвердження патріотизму, громадянської активності, ціннісних та політичних орієнтацій, лояльного ставлення до Української держави, готовності в разі необхідності її захищати; на підвищення ролі історичної пам'яті в контексті легітимзації української державності та суверенітету.

Державна політика пам'яті має бути орієнтована на збереження політичної стабільності, неконфліктності суспільних відносин. Враховуючи, що процес примирення національної пам'яті в Україні ще далекий від завершення, а історичне минуле перманентно виступає чинником суспільної напруги, нагальною є потреба у пошуку інтегративних ідей та стратегій, ретельного прогнозування суспільної реакції на них, попередження виникнення нових ліній «розколів» та протистоянь.

Серед великого арсеналу форм та засобів формування історичної пам'яті провідне місце належить історичній освіті, актуалізації національних «місць пам'яті», національного Пантеону, історико-культурної спадщини, музейних експозицій та бібліотечних фондів. Потужним джерелом конструювання масових історичних уявлень є твори мистецтва, засоби масової інформації, символічний простір пам'яті, комеморативні практики та ритуали. Підтримка розвитку історичної науки, підвищення впливу професійних істориків на формування історичної пам'яті має бути невід'ємним компонентом державної політики пам'яті. Потребує вдосконалення нормативно-правова та інституціональна база даного сегмента державного управління.

Одним із напрямків реалізації державної політики пам'яті в контексті забезпечення гуманітарної безпеки держави є *дослідження стану збереження і популяризації історико-культурної спадщини*. Наша держава є однією із провідних країн Європи за кількістю об'єктів історико-культурної спадщини (близько 140000 – це майже в 2,5 рази більше, ніж у Польщі) [2]. Але, на жаль, цей потужний культурний потенціал не використовується повною мірою в зв'язку з наявністю ряду значних проблем в даній галузі. На сьогодні слід звернути увагу на досить низький рівень державного менеджменту у сфері охорони та збереження культурних об'єктів, у просуванні культурно-рекреаційного бранда національної спадщини. Причиною тому є інерція адміністративного управління, брак актуальних інформаційних й інтелектуальних технологій і в значній мірі недостатність відповідного фінансування галузі. Внаслідок браку коштів реставрація та ремонт пам'яток проводились в недостатніх обсягах, тому нині до 50-70 % об'єктів історичної культурної спадщини в багатьох регіонах України мають незадовільний технічний стан, до 10 % – аварійні. Приблизно 300 пам'яток національного значення потребують ремонтно-реставраційних або консерваційних робіт. З двадцяти тисяч пам'яток архітектури та містобудування кожна десята пам'ятка потребує негайного втручання реставраторів. Близько мільйона одиниць зберігання музейних цінностей на сьогодні також потребують реставраційних робіт [3].

За попередніми розрахунками, орієнтовна вартість лише першочергових протиаварійних і ремонтно-реставраційних та консерваційних робіт становить близько 600 млн гривень [4]. Значну частину витрат щодо фінансуванні цих робіт бере на себе держава. Але цих коштів недостатньо, тому поряд з цим постає нагальна проблема знаходження недержавних джерел фінансування, спрямованих на збереження об'єктів історико-культурної спадщини, зокрема через використання механізмів оренди, концесії чи приватизації.

Важливим аспектом утвердження національної самосвідомості українського суспільства та популяризації національної культури є *підтримка державної мови*. Відповідно до статті 10 Конституції України державною мовою в Україні є українська мова [5, с. 5].

Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. Останнім часом це питання надто політизувалося, ряд політичних сил вимагав введення російської мови як другої державної. Президент України В. Янукович під час вручення Шевченківських премій в Каневі чітко зазначив, що єдиною державною мовою буде

українська. Хоча це аж ніяк не заперечує використання російської чи мов національних меншин у різних сферах суспільного життя. У статті 10 Конституції України чітко зазначається, що в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України.

Для вирішення цієї проблеми слід активніше впроваджувати положення Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, ратифіковану Верховною Радою України 15.05.2003, яка чітко визначає, що право на використання регіональної мови або мови меншини у приватному та суспільному житті є невід'ємним правом відповідно до принципів, проголошених у Міжнародному пакті Організації Об'єднаних Націй про громадянські і політичні права та відповідно до духу Конвенції Ради Європи про захист прав і основних свобод людини. Також потрібно вдосконалити відповідне законодавство, зокрема слід розробити проект Закону «Про мови в Україні», в якому потрібно законодавчо запровадити обов'язковий іспит на знання української мови як державної всіма державними службовцями, керівниками всіх державних установ і підприємств, працівниками державних підприємств із обслуговування населення (передусім медицини, освіти, культури) та гарантувати вільний розвиток, використання і захист російської та інших мов національних меншин України.

Для забезпечення розвитку і популяризації української культури потрібно розробити ряд заходів щодо *захисту інформаційного простору України*, зокрема через заборону ввезення та поширення в Україні низькопробного іноземного інформаційного продукту (книг, фільмів тощо), який, популяризуючи систему утилітарних, прагматичних цінностей, часто прямо пропагує насилля та розпусту, що несе значну загрозу психічному та моральному здоров'ю української нації і особливо молоді. Дані соціологічного дослідження, проведеного Інститутом психології ім. Г. С. Костюка, зазначають що 58 % молоді прагнуть копіювати поведінку телегероїв, здебільшого з іноземних фільмів, а 37,3 % молоді взагалі готові вчинити протиправні дії, наслідуючи телегероїв. Це досить небезпечна тенденція, яка несе значну загрозу майбутньому України. Для вирішення цієї проблеми потрібно розробити систему заходів для формування національного інформаційного простору та протидію проникнення в нього інформаційного продукту, що несе загрозу психічному та моральному здоров'ю нашої нації. Позитивним в цьому аспекті є підготовка нового проекту закону України «Про захист суспільної моралі». Однією з неодмінних умов формування національного інформаційного простору

є комплексна та ефективна протекціоністська політика держави, головним завданням якої є стимулювання створення відповідних індустрій і забезпечення їх стійкого розвитку. Передусім це: 1) розвинена та впливова у суспільстві система загальнонаціонального Суспільного мовлення із такими виробничо-технологічними складовими, як загальнонаціональне та супутникове телерадіомовлення, онлайн мовлення в Інтернет, виробництво фільмів, телесеріалів, програм; 2) конкурентоспроможна система національного кіновиробництва та кінопрокату; 3) національна система глобального збирання та поширення інформації, орієнтована на активне розповсюдження відомостей про Україну та створення її позитивного іміджу у світі.

Слід також розробити ряд заходів щодо *підтримки вітчизняного книговидавництва та книгопоширення*. Серед основних проблем в галузі книговидання ми можемо виділити такі:

- недостатній рівень розвитку українського книжкового ринку, обмежений асортимент продукції вітчизняного книговиробника. За даними Української книжкової палати ім. Івана Федорова, в 2010 році в Україні видано близько 40 млн книг і брошур (близько 1 книги на людину) [6]. Для порівняння: у Російській Федерації на 1 мешканця припадає 3-4 книги, у Білорусі – 6-7, у західних країнах – 10-12;

- переважання на вітчизняному книжковому ринку іншомовних, зокрема російськомовних видань;

- недостатній рівень популяризації вітчизняної книги. За даними проекту «Дослідження книжкового ринку», ініціаторами якого є Міжнародний фонд «Відродження» та Fund for Central and East European Book Projects, серед українців зменшується цікавість до книжок. Число тих, хто зазначав відсутність потреби у книжках/цікавості до книжок зросло з 49 % у березні 2007 до 56 % у березні 2008;

- недостатній рівень розвитку системи книгорозповсюдження в Україні, відсутність кваліфікованих фахівців даної галузі та недостатня кількість вітчизняних книгарень. В Україні одна книгарня припадає на 96 тисяч населення, в той час як у Франції – на 20 тисяч, у Росії – на 75 тисяч населення;

- Для вирішення вищезгаданих проблеми слід реалізувати такі кроки:

- визначити книговидавничу галузь України стратегічним пріоритетом гуманітарної політики держави;

- внести зміни до чинного законодавства, зокрема розробити систему заходів, спрямованих на створення загальнонаціональної мережі книгорозповсюдження, зорієнтованої на реалізацію продукції вітчизняного книговиробника, зокрема через внесення змін до Закону України «Про соціальні стандарти та нормативи»;

- розробити комплекс заходів з популяризації української книги серед населення, зокрема через встановлення нормативів на обов'язкове надання електронними та друкованими ЗМІ часу і площ для реклами вітчизняної книги, через створення спеціалізованих друкованих видань, телевізійних та радіограм;

- створити механізми звільнення від оподаткування меценатських і спонсорських коштів, спрямованих на розвиток вітчизняної книги та коштів, інвестованих з інших сфер діяльності у вітчизняне книговидавництво;

- розробити систему заходів, спрямованих на захист національного ринку книговидавництва та запобігання доступу контрафактної книжкової продукції на вітчизняний книжковий ринок.

Об'єктом пріоритетної уваги держави має стати *активізація інноваційних процесів в освітній, науково-технологічній та інформаційно-комунікаційній галузях*, які в сукупності формують інфраструктуру економіки знань – основу майбутньої конкурентоспроможності України у глобалізованому світі.

Одним із найбільш важливих чинників, який в значній мірі впливає на формування належного рівня гуманітарної безпеки є *створення потужної системи морально-духовних цінностей*. Саме духовні цінності, функціонуючи як специфічні сенсостворюючі джерела існування людини та серцевина механізму самоорганізації безпеки суспільства набувають значення важливого чинника соціально-політичної стабільності держави та стають провідними критеріями її сталого просування.

Одночасно з цим держава повинна забезпечити своїм громадянам право і можливість задовольняти свої духовні потреби на умовах рівності для всіх соціальних, національних, конфесійних груп населення. Без цього неможливий розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу українського народу. У Конституції України зазначено: «Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність... Церква і релігійні організації

відокремлені від держави... Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова»[7, с. 14].

Духовні цінності як пріоритети національних інтересів визначені Законом України «Про основи національної безпеки України» і розглядаються як складові загальної національної безпеки, тобто у нашій державі існує законодавче підґрунтя для формування правового поля, що визначає духовні пріоритети і забезпечує захист національних інтересів у сфері духовного життя українського суспільства.

Основними інституціями, які формують духовні цінності країни, є релігійні інститути. Саме вони як важливі ціннісноутворюючі структури є важливою складовою національної безпеки України. Загалом, під релігійною складовою національної безпеки України слід розуміти такий стан релігійно-церковного життя нації (її державно-церковних, міжцерковних та внутрішньоцерковних відносин), що є чи за певних обставин може бути загрозою національним інтересам держави, стабільному розвитку суспільства та здійсненню невід'ємних прав і свобод громадян. Це стан захищеності життєво важливих духовно-релігійних інтересів українського суспільства (особи, груп віруючих, держави) від внутрішніх загроз і зовнішнього втручання та система суспільно-політичних заходів, яка забезпечує цю захищеність [8, с. 45].

Сьогодні в Україні набув сили бурхливий процес творення нової моделі релігійно-церковного буття і особливістю цього процесу є те, що він розвивається не лише завдяки дії внутрішніх чинників, а й під впливом активної місіонерської діяльності закордонних релігійних організацій та центрів. Інтереси національної безпеки України, зважаючи на чітко окреслене територіальне поширення церков, вимагають призупинити неконтрольований потік ідеологічної обробки закордонними служителями культу українських громадян.

В Україну кожного року приїздять десятки груп місіонерів, які відповідно до нашого законодавства можуть відкривати у нас свої релігійні місії і проповідувати своє вчення, але частина з них має здебільшого утилітарні та прагматичні цінності, намагаючись заробити на духовному невігластві українських громадян значні кошти. Тільки за останні роки за участі іноземних місіонерів в Україні створено близько чотирьохсот осередків нетрадиційних культів. Закордонні емісари досить часто виявляють відверту неповагу до українських традицій та навіть законів, не беруть до уваги складність релігійної ситуації та наші глибокі релігійні історичні підвалини. Як можуть проповідувати у нашій країні християнські цінності африканські чи

американські місіонери, якщо християнство має у нас тисячолітню традицію. Значна частина зарубіжних проповідників і місіонерів прибуває до нашої країни під виглядом туристів, фахівців освіти, культури, науки чи бізнесу. А потім, у супереч чинному законодавству, ці емісари розпочинають релігійну діяльність.

Відомі дослідники Б. Парахонський та С. Сьомін зазначають, що враховуючи складну культурно-релігійну ситуації в країні, недосконалість вітчизняного законодавства в даній галузі, потрібно розглядати діяльність деяких закордонних місіонерів як спробу втручання у внутрішні справи нашої держави, намагання впровадження чужих цінностей, що далекі від національної культури і традицій. Безконтрольне перебування в країні деяких закордонних емісарів, їх протиправна, а в окремих випадках відверто ворожа щодо України діяльність переростає на дестабілізуючий фактор у міжконфесійній ситуації [9, с. 211].

Поширення некультурних об'єднань стало, з одного боку, зовнішнім індикатором демократичного стилю упорядкування соціуму, з іншого – через ускладнення внутрішніх трансформаційних процесів – спричинило низку загроз національній безпеці держави, що вказують у своїх дослідженнях С. Здіорук та В. Петрик [10, с. 212].

У цьому контексті слід виділити такі загрози:

- створення й підтримка закордонними релігійними центрами деструктивних релігійних осередків, діяльність яких спрямована проти існуючого державного устрою, загрожує суспільній моралі, супроводжується порушеннями громадського порядку, завдає шкоди життю та здоров'ю українського населення (наприклад, Свідки Ієгови забороняють членам організації переливання крові, що несе загрозу їхньому здоров'ю та життю, а мормони вважають, що закони Бога мормонів важливіші, ніж закони людського суспільства, що є прямою загрозою державному устрою, окремо слід згадати сатаністів, які порушують норми моралі і закону і практикують жертвоприношення тварин, а іноді навіть і людей);

- потенційну небезпеку, що притаманна багатьом закордонним нетрадиційним для нашого народу релігійним культам, представники яких у будь-який момент можуть скоїти особливо небезпечні антисоціальні дії, терористичні акти, спровокувати масові безпорядки та загибель людей; прикладом можуть бути дії сатаністів, «Аум Сінрікьо», апокаліптичних сект у Німеччині, Японії, США, Франції тощо;

- негативну роль, яку відіграють закордонні релігійні осередки на нашій території у справі збереження історико-культурної спадщини

українського народу, формування самодостатності й моральності суспільства, підвищення престижу вітчизняної культури та освіти, розбудови наступності поколінь та сімейних відносин;

- криміналізованість деяких закордонних релігійних представництв, що полягає у широкому використанні ними матеріальних та фінансових засобів, отриманих незаконним шляхом (контрабандно ввезені на територію нашої країни, передані кримінальними структурами для «відмивання», отримані як прибуток від «тіньового» бізнесу тощо), а також непоодинокі випадки скоєння релігійними лідерами протизаконних вчинків (направлення незадекларованих пожертв на заборонені законом цілі, здирництво, шахрайство, завдання моральної та фізичної шкоди тощо);

- серйозну загрозу життю й здоров'ю пересічних громадян, які є адептами неорелігійних груп закордонного походження, де широко застосовується сучасний психотропний інструментарій для зруйнування вольової сфери людини та формування у неї стійкої залежності від культу за допомогою гіпнозу, екстрасенсорики, спеціальних хімічних препаратів і навіть фізичного тиску. За даними соціологічного дослідження Інституту соціальної та політичної психології, третині українців відомо про випадки негативного впливу «нетрадиційних» церков на інших людей або на них самих.

При вирішенні даної проблеми слід враховувати досвід європейських країн. Зокрема, Європарламент рекомендував країнам ЄС створити спеціальні парламентські комісії для дослідження діяльності неокультів. Ряд країн вже створили такі комісії, зокрема це: Австрія, Бельгія, Німеччина і Франція. Європарламентом також були надані рекомендації щодо захисту прав і свободи громадян ЄС від негативних виявів з боку певних неокультів шляхом забезпечення широким верствам населення доступу до інформації про різні релігії, що сприятиме вільному вибору релігії й утвердженню поваги до інших релігій.

Слід зазначити, що в Україні на законодавчому рівні робляться певні кроки з вирішення даної проблематики. Зокрема, слід назвати законопроект № 2419 Геннадія Москаля про заборону діяльності деструктивних і тоталітарних сект. Також у грудні 2009 року було подано законопроект № 5473 депутатів Рибаківа і Лук'янова про заборону діяльності деструктивних культів, який був відкликаний його авторами з огляду на критичні зауваження експертів та самої релігійної спільноти. Тим не менше подібні закони потрібні, але при їх підготовці потрібно насамперед дати чітке визначення основних

термінів, зокрема таких як «тоталітарна секта» «деструктивний культ», «негативний психологічний вплив» тощо.

В цілому, аналізуючи складну ситуацію в релігійній сфері, слід зазначити, що сьогодні слід здійснити ряд кроків, спрямованих на подолання суперечностей в даній сфері. В цьому контексті потрібно виробити виважену і водночас динамічну державну політику України у сфері державно-церковних відносин, спрямовану на обстоювання власних національних інтересів та зміцнення духовно-морального здоров'я народу.

Підсумовуючи, слід зазначити, що вирішення більшості з вищезазначених проблем у гуманітарній сфері буде сприяти розвитку національної культури, досягненню внутрішньої консолідації українського суспільства, прискоренню реальної інтеграції України в коло розвинутих країн світу.

Література

1. Указ Президента України «Про стратегію національної безпеки України» // Стратегічна панорама. – 2007. – № 1.
2. Титова О. Деякі актуальні питання збереження культурної спадщини України. / О.Титова // Праці центру пам'яткознавства. – К., 2009. – 265 с.
3. Як Україні позбутися пам'ятників і музеїв [Електронний ресурс] – Главред [веб-сайт] // Режим доступу : ua.glavred.info/archive/2008/04/25/164750
4. Охорона культурної спадщини в Україні [Електронний ресурс] // Журнал «Музеї України» [веб-сайт] // Режим доступу : <http://www.museum-ukraine.org.ua/index.php>
5. Конституція України. – К. : Просвіта, 1996. – 161 с.
6. Оперативні дані випуску книжкової продукції у 2009 році [Електрон. ресурс] – livejournal [веб-сайт] // Режим доступу : <http://mc-m-a-r-a.livejournal.com/>
7. Конституція України. – К. : Просвіта, 1996. – 161 с.
8. Здіорук С. І. Етноконфесійна ситуація в Україні та міждержавні конфлікти / С. І. Здіорук. – К. : НІСД, 1993. – 368с.
9. Парахонський Б. О. Нетрадиційні релігійні культури як питання національної безпеки України / Б. О. Парахонський, С. В. Сьомін // Стратегічна панорама. – 2000. – № 1-2.
10. Гуманітарна політика Української Держави в новітній період : [Монографія] / За ред. С. І. Здіорука. – К. : НІСД, 2006. – 403 с.

В статтє исследуются гуманитарные факторы обеспечения национальной безопасности государства. Также осуществляется анализ отечественной гуманитарной политики и намечаются пути ее оптимизации.

Ключевые слова: *національна безпека, гуманітарна політика.*

This article examines human factors to ensure national security. Also carried out an analysis of national humanitarian policy and outlines ways to optimize it.

Key words: *national security, humanitarian policy.*

Чупрій Леонід Васильович – докторант відділу політичних стратегій
Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України,
кандидат філософських наук.

Рецензент: проф. Барановський Ф. В.